

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

5 СОН, 3 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 5, ВЫПУСК 3

LAWYER HERALD

VOLUME 5, ISSUE 3

TOSHKENT-2023

Мундарижа

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1. ТУРҒУНОВ Мурод Турсунбоевич

АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ДАВЛАТ БОШЛИҒИ ХИСЛАТЛАРИ

ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ 8

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

2. ҲОТАМОВ Ҳомид Сулаймонович

СЕНАТ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ВА
ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....15

3. АДИЛКАРИЕВА Феруза Ходжимуратовна

КОНСТИТУЦИЯВИЙ СУД ҲАМДА ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ

НАЗОРАТИНИНГ ЎЗARO НИСБАТИ ҲАМДА МУТАНОСИБЛИГИ.....22

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

4. ТОШҚУЛОВ Жўрабой Ўринбоевич, МУҲАММАДЖОНОВ Жасурбек Жаҳонгир ўғли
ИСЛОМ ҲУҚУҚИ БЎЙИЧА ФУҚАРОЛАРНИНГ ТАДБИРКОРЛИК БИЛАН ШУҒУЛЛАНИШ
ҲУҚУҚИНИНГ КАФОЛАТЛАРИ29

5. УЛУГБЕКОВ Баходир Абдасович

ШАЪН, ҚАДР-ҚИММАТ ВА ИШЧАНЛИК ОБРЎСИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ
ТАБИАТИ ВА ШАРТЛАРИ42

6. YUSUPOV Sardor

ROBOTICS LEGAL CIVIL REGULATION IN UZBEKISTAN: PIONEERING A PATH FOR THE
FUTURE.....50

7. БАРЫШНИКОВА Линиза Наильевна

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ В ОБЛАСТИ ФИЗКУЛЬТУРЫ И СПОРТА В
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ58

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

8. ZULFUQOROV Abduvaxob Abdumalik o'g'li

МАТО ИЗЛАРИНИ АНИҚЛАШ, ҚАЙД ЕТИШ, ОЛИШ ВА ТАВСИFLASH.....67

9. ABDULLAEV Rustam Kaxramanovich

СУД ЕКСПЕРТИЗА ТАДҚИҚОТИ УСЛУБЛАРИ ТИЗИМИДА ЕКСПЕРИМЕНТИНИНГ О'РНИ.....75

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. USMANOVA Surayo Bultakovna

XIZMATLAR SAVDOSI BO'YICHA BOSH KELISHUVIDA TURIZM:

SHARTNOMAVIY-HUQUQIY Tahlil.....81

11. АЛМОСОВА Шаҳноза Собировна

ЖСТНИНГ “МИЛЛИЙ РЕЖИМ” ТАМОЙИЛИ ВА УНИ ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИГА

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ89

12. ШАРАПОВ Шухрат Шокирович

ТАЪЛИМ ОЛИШ ҲУҚУҚИНИНГ АСОСИЙ ТАЪРИФЛАРИ..... 96

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

13. ФАЙЗИЕВ Хайриддин Сирожиддинович

ЮРИДИК ХИЗМАТ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИ

ТИЗИМИДА ТУТГАН ЎРНИ 103

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ABDULLAEV Rustam Kaxramanovich

Toshkent davlat yuridik universiteti “Kriminalistika va sud ekspertiza”
kafedrasi katta o‘qituvchisi, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: r.abdullayev@tsul.uz

SUD EKSPERTIZA TADQIQOTI USHLUBLARI TIZIMIDA EKSPERIMENTNING O‘RNI

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): ABDULLAEV R.K. Sud ekspertiza tadqiqoti ushlublari tizimida eksperimentning o‘rni // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 5 (2023) В. 75-80.

 5 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2023-5-9>

ANNOTATSIYA

Maqolada kriminalist olimlarning nazariy qarashlarni o‘rganish va umumlashtirish asosida ekspert eksperimenti tushunchasi, eksperiment jarayonlarini zamonaviy IT-texnologiyalarni qo‘llab o‘tkaziladigan (dasturiy, elektron, axborotli, telekommunikatsiyaviy) eksperiment bilan to‘liq almashtirish masalalari o‘rganilgan. Tadqiqotlar natijalariga asoslanib, matematik modellashtirish, shuningdek kuzatish (ko‘zdan kechirish), taqqoslash, ta‘riflash va o‘lchashlarni barcha turdagi eksperimentlar uchun umumiy ushlublarga kiritish taklif qilingan. Kriminologik modellashtirish uslubini esa, matematik modellashtirish, boshqa matematik ushlublari (hisoblash, o‘lchash va geometrik qayta tiklash) bilan bir qatorda, barcha turdagi ekspert eksperimentlari uchun bir xil darajada qo‘llaniladigan umumiy tadqiqot ushlabi sifatida tasniflanishi tavsiya etilgan.

Kalit so‘zlar: sud ekspertizasi tadqiqotlarining ushlublari, ekspert eksperimenti, eksperiment jarayonlarida zamonaviy IT-texnologiyalar, matematik tadqiqot ushlublari, matematik modellashtirish, kriminologik modellashtirish, tadqiqot ushlublari tizimlashtirish.

АБДУЛЛАЕВ Рустам Кахраманович

Старший преподаватель кафедры “Криминалистика и судебная экспертиза”
Ташкентского государственного юридического университета,
доктор философии по юридическим наукам (PhD)
E-mail: r.abdullayev@tsul.uz

РОЛЬ ЭКСПЕРИМЕНТА В СИСТЕМЕ МЕТОДОВ ИССЛЕДОВАНИЯ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ

АННОТАЦИЯ

В статье на основе изучения и обобщения теоретических взглядов ученых-криминалистов исследуются понятие экспертного эксперимента, вопросы полной замены экспериментальных процессов экспериментом, проводимым с применением современных IT-технологий (программных, электронных, информационных, телекоммуникационных). Основываясь на результатах исследований, было предложено

включить метод математического моделирования, а также методов наблюдения (обзор), сравнение, описание и измерения в общие методы для всех видов экспериментов. С другой стороны, метод криминологического моделирования рекомендуется классифицировать как общий метод исследования, который в равной степени применим ко всем типам экспертных экспериментов, наряду с математическим моделированием, другими (вычисление, измерение и геометрическая реконструкция) математическими методами.

Ключевые слова: методы экспертных исследований, экспертный эксперимент, современные IT-технологии в экспериментальных процессах, математические методы исследования, математическое моделирование, криминологическое моделирование, систематизация методов исследования.

ABDULLAYEV Rustam

Senior Lecturer at Tashkent State University of Law,

Doctor of Philosophy (PhD) in Law

E-mail: r.abdullayev@tsul.uz

THE ROLE OF THE EXPERIMENT IN THE SYSTEM OF RESEARCH METHODS OF FORENSIC EXAMINATIONS

ANNOTATION

Based on the study and generalization of the theoretical views of forensic scientists, the article examines the concept of an expert experiment, the issues of complete replacement of experimental processes by an experiment conducted using modern IT technologies (software, electronic, information, telecommunications). Based on the research results, it was proposed to include the method of mathematical modeling, as well as observation (review), comparison, description and measurement methods in common methods for all types of experiments. On the other hand, it is recommended to classify the criminological modeling method as a general research method that is equally applicable to all types of expert experiments, along with mathematical modeling, other (calculation, measurement and geometric reconstruction) mathematical methods.

Keywords: expert research methods, expert experiment, modern IT technologies in experimental processes, mathematical research methods, mathematical modeling, criminological modeling, systematization of research methods.

Kriminalist olimlarning fikricha, ekspert eksperimenti umumiy (umum ilmiy) tadqiqot uslublari toifasiga kiradi va xususiy ilmiy hisoblanmaydi. Ammo bu fikrlar kriminalist-olimlar va amaliyotchilar tomonidan tanqid qilingan [1]. Eksperimentni amaliyotning shakllaridan biri – idrok qilishning (o‘rganish, bilish) o‘ziga xos shakli bo‘lgan haqiqat mezoni sifatida o‘rganib R.S. Belkin quyidagi ta‘rifni beradi: “Eksperiment (lotincha “experimentum” – tajriba, sinov) bu kuzatilayotgan hodisa va uning boshqa hodisalar bilan aloqadorligi sharoitlarini sun‘iy ravishda tizimli ravishda o‘zgarib borishidir” [2, B.22]. Sh.X. Xasanov va boshqalar esa “Eksperiment uslubi orqali ekspertiza tadqiqotlari o‘tkazishda turli ob‘ekt va hodisalarning ma‘lum sharoitlardagi xususiyatlari qayta tiklanib aniqlanadi. Eksperimental uslub asosida iz hosil bo‘lish mexanimi, tekshirilayotgan ob‘ektlarning o‘zaro ta‘sirlashish shart-sharoitlari va mexanizmlari ham qayta tiklanib aniqlanadi” [3, B.37] deb ta‘kidlaydilar.

Eksperiment empirik bilishning murakkab va samarali metodlaridan biri hisoblanadi hamda amaliy fan sohalarining shakllanishi va umumiy tabiatshunoslik fanidagi izohlovchi (sharhlovchi) modellarning ustuvorligini tasdiqlanishi bu metod bilan uzviy bog‘liq. Kriminalistika va sud ekspertisasi fanlari ham bundan mustasno emas.

Kriminalistika va sud ekspertizasiga oid adabiyotlarda ekspert eksperimenti bilishning

umumilmiy metodi sifatida ta'riflanadi. "Uning mohiyati, – deb yozadi D.Rijikov, – izlar hosil bo'lish mexanizmi, aniq bir holat va turli holatlar hamda hodisalarning o'zaro sababiy bog'liqligi, jinoyatni sodir etilishiga imkon bergan texnik tUSDagi sabab va sharoitlarni aniqlash maqsadida tadqiqot ob'ektlari bilan nazorat qilinadigan va boshqariladigan sharoitlarda sinov va tajribalar o'tkazishdan iborat" [2, B.20].

O'zbek tilining izohi lug'atida "Tajriba – sinov, eksperiment; malaka, mahorat, biror xislatni, ish-harakatni sinab ko'rish. 1) muayyan maqsadda amalga oshiriladigan, bilish, aniqlash, sinash va sh.k. ga qaratilgan ish, faoliyat; 2) Amaliy ishda, hayotda o'zlashtirilgan, orttirilgan bilimlar, malakalar, ko'nikmalar majmui; 3) Ob'ektiv dunyoni, voqelikni amaliy jihatdan hissiy-empirik bilish jarayoni; ob'ektiv dunyo va ijimoiy amaliyot qonunlarining kishi ongida in'ikosi (aks etishi); 4) Bir masala, yo'nalishda dastlabki tarzdagi ish, harakat va uning mahsuli" [4] deb ta'rif berilgan.

Eksperimental sud ekspertiza amaliyoti predmetining tuzilishi tahlil qilinsa, ikkita jihat yaqqol namoyon bo'ladi. Birinchi jihatdan – ob'ektlarning o'zaro ta'sirlashuvi tabiiy qonunlarga muvofiq ravishda yuz beradi. Bunda o'zaro ta'sirlashish voqelikning aloqalari va munosabatlari yig'indisi bilan ifodalanadi, unda tadqiq qilinishi lozim bo'lgan eng ustuvor, asosiy va alohida ajratilgan omil mavjud bo'lmaydi. Chunki bu holda, har qanday omil ushbu vaziyatda o'rganish yoki tadqiqot ob'ekti bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ikkinchi holda – bu inson tomonidan sun'iy ravishda yaratilgan o'zaro ta'sirlashish. Va faqat shu holatda tadqiqotning maqsadlariga nisbatan u yoki bu bog'liqlik ajratiladi va shu bilan tadqiqot predmeti sifatida qayd etiladi, ya'ni, tajribalarda (sinov) o'zaro ta'sirlashayotgan ob'ektlar va o'zaro ta'sirlashishlar guruhining muayyan tizimida, tekshirilayotgan omilni ifodalaydigan ayrim turdagi ta'sirlashishlar guruhi hosil qilinadi va funksional jihatdan aniq yoki noaniq ko'rinishda ajratiladi, ularning bir qator real o'zaro ta'sirlashishlari ahamiyatsiz bo'lib qoladi.

Ekspert eksperimenti – bu ekspertizaning tadqiqotlari ob'ektlari va ularning xususiyatlarini, jarayonlar, hodisalar hamda qonuniyatlarni tadqiq qilish uchun tegishli soha bo'yicha maxsus bilimga ega shaxs tomonidan nazorat qilinadigan va boshqariladigan sharoitlarda o'tkaziladigan, bir necha bor takrorlanadigan tajribaga (sinov) oid harakatlarni amalga oshirishdan iborat bilish uslubi.

Tadqiqot mavzusi bo'yicha jami 120 nafar sud ekspertlari (shundan: O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi ekspert-kriminalistika xizmati mutaxassislari – 77 nafar va O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi X. Sulaymonova nomidagi Respublika sud ekspertizasi markazi mutaxassislari – 43 nafar) o'rtasida o'tkazilgan anketa so'rovlari natijasida, respondentlarning **72 tasi (60,0%)** "*An'anaviy eksperiment jarayonlarini zamonaviy IT-texnologiyalarni qo'llab o'tkaziladigan (dasturiy, elektron, axborotli, telekommunikatsiyaviy) eksperiment bilan to'liq almashtirish zarur*" deb hisoblagani, kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda o'tkaziladigan matematik eksperiment bilishning samarali vositasi hisoblanishini anglatadi. Uning samaradorligi nazariy va amaliy tadqiqotlarning boshqa uslublari bilan, masalan, natural (tabiiy) eksperiment bilan birgalikda o'tkazilganda yaqqol namoyon bo'ladi.

Hozirgi kunda ekspert eksperimenti tadqiqot uslublari o'tkazishda eng ko'p qo'llaniladigan hisoblashlarni amalga oshirish va matematik modellashtirishga qaraganda, IT-texnologiyalar va dasturlash bilan birgalikda qo'llaniladigan matematik uslublar ekspertiza vazifalarini ko'proq va samaraliroq hal etishga imkon beradi [5; 6].

Zamonaviy ilmiy-texnik muammolarni hal qilish jarayonida shakllangan matematik uslublar zamonaviy ilmiy-texnikaviy fikrlarning bevosita natijasi hisoblanadi hamda zamonaviy ilm-fan, shu jumladan sud-ekspert faoliyatining bilish uslublari o'zgarishini oldindan belgilab berdi. Zamonaviy axborot va kommunikatsiyaviy texnologiyalarni sud ekspertiza amaliyotiga tatbiq etish zarurligini inkor etmasdan, ta'kidlash joizki, har qanday yangilik o'ziga nisbatan puxta yondashishni talab qiladi.

Agar sud ekspertizasi haqida gapiriladigan bo'lsa, bu holda axborot texnologiyalarini belgili algoritmik modellar ko'rinishida joriy etish mumkin va u faol qo'llanilmoqda, buni avtomatlashtirilgan ma'lumotlar (axborot) bazalari misolida ko'rish mumkin. Bunga yaqqol

misol – avtomatlashtirilgan ballistik tizimlarni qo'llash bo'la oladi, ular elektron-hisoblash vositalaridan tashqari ma'lumotlar bazalari va dasturiy ta'minotning analitik funksiyalarini o'z ichiga oladi, xususan sud eksperti oldida turgan vazifalarni hal qilish uchun eksperiment o'tkazishga yo'naltirilgan. Ushbu komplekslarning sud ekspertlari faoliyatiga tatbiq etilishi sud-ballistik ekspertizalarning ayrim turlari sifatini sezilarli darajada yaxshiladi va ekspertiza o'tkazish muddatlarini qisqartirdi, ammo umuman olganda ular barcha turdagi sud ballistik tadqiqotlar o'tkazish hajmini ta'minlay olmaydi.

Bunday holatlar sud-ballistikasida ayrim diagnostik vazifalarni hal qilish bilan bog'liq bo'lib, afsuski hozirda, yuqorida ta'kidlangan kabi texnik va dasturiy vositalar mavjud emas. Ularni yaratish va amaliyotga joriy qilish hozirgi boshqaruv va moliyaviy tusdagi muammolar mavjud bo'lib turgan sharoitlarda biroz mushkul yoki noratsional hisoblanadi [7]. Masalan, qurol stvoli kanalining tadqiqotlari uchun ishlab chiqilgan endoskoplarning (masalan, Yaponiyaning "jProbe" firmasi tomonidan ishlab chiqilgan qurilma) narxi juda qimmat, sud-ballistik ekspertizaning maxsus vazifalarini hal qilish uchun shunga o'xshash parametrlarga ega bo'lgan ixtisoslashtirilgan kamerani yaratish juda ko'p miqdordagi moliyaviy ko'makni talab qiladi, bu moliyaviy miqdorni esa qurilmani amaliy qo'llashdan kutilgan natijalari bilan taqqoslab bo'lmaydi. Shunday qilib, huquqni muhofaza qiluvchi va sud organlarining byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligi muammosida paydo bo'ladi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, yuqoridagi muammo axborot texnologiyalarini joriy etishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash darajasining pasayishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, natijada matematik modellashtirish uslublaridan foydalangan holda zamonaviy dasturiy ta'minotni ishlab chiqish va amalda joriy etishning umumiy sur'ati pasayadi.

Shu bilan birga, davlat buyurtmasi tizimida ekspert eksperimentini o'tkazish uchun belgilangan maqsadga muvofiq yangi qurilmani yaratish uch yildan to'rt yilgacha davom etadi (g'oyani shakllantirishdan to'probasiya va amalga joriy qilishga qadar jarayon), ya'ni, matematik tadqiqot usullari asosida yaratilgan zamonaviy texnik va dasturiy vositalarni joriy qilish va takomillashtirishda vaqt ham o'ziga xos cheklovchi rol o'ynaydi.

Muayyan bir ekspertiza vazifasini ekspert eksperimentini o'tkazish doirasida hal qilish uchun, zarur sa'y-harakatlarning o'ziga xos safarbar qilgan holda ixtisoslashgan matematik modelni ishlab chiqish, bir tomondan, zarur sa'y-harakatlar safarbar qilinishi hisobiga, bu kabi vazifalarni yanada samarali hal qilishga imkon beradi, boshqa tomondan, ilmiy va texnik ta'minotni ma'muriy tartibga solish muammolarini shakllanishi esa, sud ekspertlik faoliyatini zamonaviy vositalar va uslublarni ishlab chiqish va amalga joriy qilish jarayonlarini o'z vaqtida, zamon bilan hamnafas tarzda kechishiga to'sqinlik qiluvchi omilni keltirib chiqaradi.

Matematik tadqiqot uslublarini sud ekspertiza amaliyotiga tatbiq etishda yuzaga keladigan muammolarga qaramay, axborot texnologiyalarini keng joriy etish har qanday turkum va turdagi sud ekspertiza vazifalarini hal qilish uchun matematik modellashtirish uslubini tatbiq etishning ijobiy imkoniyatlarini oldindan belgilab beradi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, matematik modellashtirish, shuningdek kuzatish (ko'zdan kechirish), taqqoslash, ta'riflash va o'lchashlarni barcha turdagi eksperimentlar uchun umumiy uslublarga kiritish taklif etiladi.

Ekspertiza tadqiqotlar uslublarini tashkil qilishning boshqa tizimlariga kelsak, fikrimizcha, R.S. Belkin va V.P. Kolmakovlar tomonidan ishlab chiqilgan ekspertiza uslublari tasniflanishi asosida Ukrainalik olim I.V. Postika tomonidan taklif qilingan eksperiza uslublarining tasniflash tizimi e'tiborga loyiq [2, B.52]:

- 1) kriminalistik ekspertizalarning umumiy uslubi – dialektik materializm;
- 2) umum ilmiy uslublar: kuzatish (ko'zdan kechirish), o'lchash va hisoblash, ta'riflash, taqqoslash;

- 3) quyidagilarni o'z ichiga olgan xususiy ilmiy kriminalistik uslublar: ekspert tasmollarini ishlab chiqish uslubi, ekspertlik ishini kriminalistik rejalashtirish, kriminalistik identifikatsiya (identifikatsiyalashning xususiy uslubiyotini shakllantiradigan umumiy va sohaviy usullar), guruhviy mansublikni aniqlash haqidagi ta'limot, kriminalistik ekspert eksperimenti; kriminologik modellashtirish, noidentifikatsiyaviy ekspertiza tadqiqotlari uslubiyotlari;

4) texnik-kriminalistik (ilmiy-texnik) uslublar: fotografik, fizikaviy, fizikaviy-kimyoviy va boshqalar.

Yuqoridagi tasnifga ko'ra, ekspert eksperimenti sud eksperti ishini tashkil etish uslublari va turli xil ta'limotlar (ta'limotlar: identifikatsiya haqidagi, guruhiy mansublikni aniqlash to'g'risidagi) bilan bir qatorda xususiy uslublar guruhiga kiritilgan, biroq bu tasniflash tizimi biroz mantiqsiz va nomuvofiq ko'rinadi. Ushbu tasniflash tizimi e'tiborsiz qoldirilmadi, ammo, yuqorida aytib o'tilgan sabablarga ko'ra, o'sha paytdagi kriminalistlar jamoatchiligi tomonidan qo'llab-quvvatlanilmadi. Jumladan, "Rejalashtirish, – deb yozgan T.V. Averyanova, – ekspertiza tadqiqotlarining uslubi sifatida tan olinishi mumkin emas (shu jumladan, turli xil ta'limotlar), ekspertizaning vazifalari rejalashtirish yo'li bilan hal qilinmaydi" [1].

Kriminologik modellashtirish bo'yicha ta'kidlash joizki, fikrimizcha, bu uslub, agar u ekspert uslublariga faqat sud-psixiatriya yoki sud-psixologik ekspertizasi doirasidagina bog'liq bo'lishi mumkin. Ammo bu erda ham bahstlab fikrlar mavjud. Bir tomondan, kriminologik modellardan foydalanish, albatta, turli xil hodisalar, ularning o'zaro bog'liqligi va o'zaro ta'siri va shaxsning psixologik mexanizmlari to'g'risida o'zaro ta'sir qilish haqida tasavvurga ega bo'lishga imkon beradi, ammo boshqa tomondan, kriminologlarning ta'kidlashicha, hatto eng sifatli kriminologik model to'liq bo'lmaydi va tez buziluvchan (o'zgaruvchan) bo'ladi, chunki bu holda modellashtirilishi kerak bo'lgan barcha omillarni aniqlashning imkoni yo'q, bu holda miqdoriy modellar haqida gapirmaslik ham mumkin.

Binobarin, "Bu uslubni qo'llash zarurati mavjudmi?" degan tabiiy savol tug'iladi?

Ushbu tasniflash tizimidagi noidentifikatsioviy ekspertiza tadqiqotlarining uslublari kabi bo'g'inga kelsak, ta'kidlash joizki, tadqiqot uslubidan farqli ravishda, ekspertiza uslubiyoti bu – o'ziga yuklangan vazifani hal qilishda sud eksperti harakatlarining algoritmi bo'lib, uning tarkibida ma'lum bir ketma-ketlikda, oldindan mavjud yoki kerak tarzda yaratiladigan sharoitlarda qo'llaniladigan uslublar va texnik vositalar to'plami bo'ladi. Bundan kelib chiqadiki, "uslub" va "uslubiyot" tushunchalari bir ma'noli (ekvivalent) emas va fikrimizcha, ekspertiza tadqiqotlari uslublarini tasniflash tizimiga ekspertiza uslubiyotini kiritish mumkin emas.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda matematik modellashtirish, boshqa matematik uslublar (hisoblash, o'lchash va geometrik qayta tiklash) bilan bir qatorda, barcha turdagi ekspert eksperimentlari uchun bir xil darajada qo'llaniladigan umumiy tadqiqot uslubi sifatida tasniflanishi tavsiya etiladi.

Ekspert eksperimenti turli asoslarga ko'ra tasniflanishi mumkin. Ekspert eksperimenti turlarini yagona (yagona asosda), universal tasniflash tizimini yaratish mumkin emas, chunki ularning soni cheksizdir va ular ko'pincha murakkab shakllarda namoyon bo'ladi. Eksperimentlarning asosiy turlariga o'zgartiruvchi, tasdiqlovchi, nazorat qiluvchi (boshqaruvchi), qidiruv (izlash), hal qiluvchi, natural (tabiiy) va modeli (shu jumladan, hisoblovchi eksperiment) eksperimentlar kiradi. Ushbu barcha turdagi eksperimentlar tabiiy va sun'iy ravishda yaratilgan sharoitlarda amalga oshirilishi mumkin.

Sudekspertizatadqiqotlari uslublarini tizimlashtirish va tasniflash masalasini ko'rib chiqishda turli xil olimlarning fikrlari, yondashuvlari va baholashlarida ayrim kelishmovchiliklarga qaramay, ekspert eksperimenti kuzatish, tavsiflash, taqqoslash va modellashtirish kabi uslublar bilan bilan bir qatorda umumiy (umumilmiy) uslublar sirasiga kirishi aniq va bu fikr (qoida) o'zgarmay qoladi. Chunki, ekspert eksperimenti, tadqiqot uslubi sifatida, qo'yilgan vazifaning qanday bo'lishidan qat'i nazar sud ekspertizasining barcha turlarida bir xil darajada qo'llaniladi.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Т.В. Аверьянова. Судебная экспертиза. Курс общей теории. – М., 2015. – С.288.
2. Д.А. Рыжиков. Эксперимент в судебной экспертной деятельности. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность: 12.00.12 – криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность. – М., 2019. – 128 с.
3. Sh.X. Xasanov va boshq. Ballistik ekspertiza: Darslik. – Т., 2013. – 544 b.

4. O'zbek tilining izohli lug'ati. T harfi. / Tahrir hay'ati: E. Begmatov, A. Madvaliev, N. Mahkamov, T. Mirzaev (rahbar), N. To'xliiev, E. Umarov, D. Xudoyberganova, A. Hojiev. A. Madvaliev tahr.ost. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2013. – B.639.

5. Е.П. Ищенко. К вопросу об экспертно-криминалистическом обеспечении расследований киберпреступлений // Вестник Московского университета МВД России, 2013. – №3. – С.15-17;

6. Е.П. Ищенко, Н.Н. Егоров, О.В. Волохова: Криминалистика XXI века. Стратегия и тактика развития / Под ред. Е.П. Ищенко. – М., 2019. – 504 с.

7. Проблемы внедрения информационных технологий в современной России: // URL:https://studwood.ru/1114368/menedzhment/problemy_vnedreniya_informatsionnyh_tehnologiy_sovremennoy_Rossii.

8. В.В.Бушуев. Инновационные технологии в судебно-экспертной деятельности// Вестник Академии экономической безопасности МВД России / Материалы XVIII Всероссийского круглого стола «Инновационные технологии в судебно-экспертной деятельности», 2015. №2. – С.6-11.